

MANUAL till KAROLINSKAS PRAGMATIKBEDÖMNINGSFORMULÄR

Utarbetad av logopedier inom verksamhetsområde Barnspråk, Karolinska Universitetssjukhuset

2010-2014

Bedömning av pragmatisk förmåga

Pragmatisk förmåga definieras ofta övergripande som användning av språk i socialt samspel. Att bedöma pragmatisk förmåga är svårt av flera anledningar. En är att det faktiskt inte finns någon tydlig konsensus kring definitionen av "pragmatisk förmåga" eller vilka beteenden som ska innefattas i begreppet (Leinonen, Letts, & Rae Smith, 2000). En annan anledning är att de beteenden som avses är svåra att kvantifiera p.g.a. av sin kvalitativa natur (Leinonen, et al., 2000). Vidare påverkas och varierar de pragmatiska beteendena av kontexten. Hänsyn måste också tas till kulturella variationer (Adams, 2002; Hyter, 2007; Leinonen, et al., 2000). Därtill finns det begränsad data kring typisk utveckling av pragmatisk förmåga (Adams, 2002). Sammantaget är det därför svårt att bedöma pragmatisk förmåga och det sker ofta på olika sätt logopedier emellan och inte sällan relativt osystematiskt.

Förekomsten av schemata för bedömning av pragmatisk förmåga genom observation är begränsad och endast ett fåtal finns på svenska, t. ex. Pragmatiskt Protokoll av Prutting (Fyrberg & Marchioni, 2005; Prutting, 1982) och Pragmatiskt Protokoll av Ramberg (Ramberg, Ehlers, Nydén, Johansson, & Gillberg, 1996). Dessa är olika till utformning och innehåll samt används inte kliniskt i någon större omfattning. Det finns också teoretiska ramverk för bedömning av pragmatisk förmåga som kan användas som underlag för mer systematisk observation och dokumentation; detta sker dock inte regelmässigt i Sverige.

Det finns alltså ett stort behov generellt inom logopedkåren av att öka den samlade kunskapen om pragmatisk förmåga. Kåren behöver också enas kring hur man kan systematisera observation, bedömning och dokumentation av densamma. Utifrån denna bakgrund har Karolinskas Pragmatikbedömningsformulär vuxit fram ur ett utvecklingsarbete inom verksamhetsområde Barnspråk vid Logopedkliniken, Karolinska Universitetssjukhuset. I en ny omfattande svensk bok om pragmatik föreslår Nettelbladt och Salameh (2013) en klassifikationsmodell för pragmatiska beteenden, men då utvecklingsarbetet påbörjades innan bokens publicering var den modellen inte aktuell.

Karolinskas pragmatikbedömningsformulär

Efter att ha gått igenom olika teoretiska ramverk och schemata för bedömning valde arbetsgruppen att använda det som utarbetats av Roth & Spekman (1984) som grund för Karolinskas Pragmatikbedömningsformulär. Ramverket omfattar tre olika områden: *kommunikativa funktioner*, *förantaganden* och *organisation av samtal och berättande*. För själva formuläret valdes det första och det sista av dessa områden samt en delaspekt av området förantaganden, nämligen *informationskvalitet*¹.

Formuläret består av två delar: nivå 1 för barn med språklig utvecklingsnivå upp till tre års ålder, och nivå 2 för barn med språklig utvecklingsnivå motsvarande minst ca 3 års ålder. Nivå 2 kan vid behov även användas för utredning av vuxna.

¹ Arbetsgruppens egen term.

Nivå 1 (rödmarkerat formulär)

I formuläret för nivå 1 ges först utrymme för dokumentation av allmänna intryck avseende **övergripande samspel och ömsesidighet** och användning av **icke-verbal kommunikation** (A). Exempel på vad som kan dokumenteras under **övergripande samspel och ömsesidighet** är barnets övergripande kontakt och vilja att kommunicera samt övergripande förmåga till samspel, turtagning och delad uppmärksamhet. Exempel på vad som kan dokumenteras under **icke-verbal kommunikation** är barnets ögonkontakt, mimik, gester, kroppshållning och förståelse för proximitet, d.v.s. avstånd till samtalspartnern. Därefter dokumenteras barnets **kommunikativa funktioner** (B).

Sida | 2

Kommunikativa funktioner handlar om syftet med ett yttrande, d.v.s. man **kategoriserar** anledningen till eller syftet med barnets yttrande. Roth & Spekman's ramverk fokuserar främst på verbala pragmatiska aspekter. Under rubriken kommunikativa funktioner kan man dock även ta med icke-verbala och paralingvistiska signaler för att man också ska kunna kategorisera kommunikativa yttranden/handlingar hos barn på en förspråklig nivå. Under kommunikativa funktioner finns två aspekter att bedöma:

- (1) Vilka olika typer av funktioner uppvisar barnet ("range"), t. ex. att hälsa, påkalla uppmärksamhet och begära.
- (2) Hur uttrycker barnet en specifik funktion, och görs det på ett lingvistiskt enkelt eller mer komplext sätt? Detta handlar alltså om *form*.

Exempel på olika former med ökad lingvistisk komplexitet och explicitet: Ett barn kan *begära* ett föremål (typ av kommunikativ funktion) genom att t. ex. sträcka sig mot det, peka på det, peka och titta på det och samtidigt vokalisera, peka på det och samtidigt benämna eller säga "jag vill ha bollen".

Det finns ett antal taxonomier (klassifikationer) för att kategorisera kommunikativa funktioner avsedda för barn på olika språkliga nivåer. Roth & Spekman (1984) ger exempel på några olika taxonomier, men främst för barn på förspråklig eller mycket tidig språklig nivå. Vid utarbetandet av Karolinskas Pragmatikbedömningsformulär tittade vi därför också på andra taxonomier och bestämde oss för att använda en taxonomi för förskolebarn, "The Pragmatics Profile of Everyday Communication Skills in Children" av Dewart och Summers (1995). Formuläret omfattar olika typer av kommunikativa funktioner, och vissa är dessutom uppdelade i undergrupper, t. ex. *begära*: begära föremål, begära handling/upprepning, begära hjälp, begära information. För varje typ av kommunikativ funktion (eller undergruppering) finns också exempel på hur den formmässigt kan ta sig i uttryck – från icke-lingvistisk nivå till komplex lingvistisk nivå. Arbetsgruppen har översatt och bearbetat formuläret med tillåtelse av upphovskvinnorna (Summers, personlig kommunikation, 2012). Några av exempelfrågorna och formexemplen har modifierats för att bättre passa svenska förhållanden. Vidare har några av kategorierna slagits ihop och en har lagts till (Svara och ge feedback). Originalen finns att ladda ner gratis från internet (<http://wwwedit.wmin.ac.uk/psychology/pp/children.htm>).

Karolinskas Pragmatikbedömningsformulär är tänkt att användas som ett underlag för observation av kommunikativa funktioner vid besöket, d.v.s. logopeden markerar de kommunikativa funktioner hon/han uppfattar och hur dessa yttrar sig (formen). Därefter kan man vid behov komplettera med föräldrantervju för att få en mer heltäckande bild, framför allt av de funktioner man inte själv har observerat. Eftersom "The Pragmatics Profile" från början är tänkt att användas som en intervju med en person som känner barnet väl finns det förslag på olika frågor.

Arbetsgruppen bestämde att observation av kommunikativa funktioner endast skulle göras för de barn som uppvisade en språklig utvecklingsnivå motsvarande upp till 3 års ålder. Den viktigaste anledningen

var att det sker en snabb utveckling av olika kommunikativa funktioner upp till 2½-3 år och vid ca 3 års ålder är räckvidden ("range") av olika typer av kommunikativa funktioner nästan komplett (frånsett vissa avancerade funktioner som kommer senare, t.ex. att motivera, att använda sarkasm).

Nivå 2 (blåmarkerat formulär)

Även i formuläret för nivå 2 ges först utrymme till dokumentation av allmänna intryck avseende **övergripande samspel och ömsesidighet** och användning av **icke-verbal kommunikation** (A). Därefter dokumenteras barnets förmåga till **informationskvalitet** och **organisation av samtal och berättande** (B). Vi vill uppmärksamma er på att "turtagning" står som exempel under vad som kan dokumenteras under **övergripande samtal och ömsesidighet** även här på nivå 2 (för att behålla likheten med formuläret på nivå 1) men ska beskrivas mer i detalj under **organisation av samtal och berättande**.

Området **förantaganden** i Roth & Spekmans ramverk handlar övergripande om

1. *talarens* förmåga att ta kommunikationspartnerns perspektiv och utifrån denna kunskap avgöra lämplig kontext och form för ett meddelande samt
2. *lyssnarens* förmåga att dra slutsatser om talarens intention snarare än att endast lita på den bokstavliga tolkningen av vad som sagts.

Man kan alltså säga att det handlar om det *språkliga uttrycket* av det som brukar kallas *theory of mind*, förmågan att förstå andra personers tankar, känslor och intentioner. Det är dock viktigt att komma ihåg att *theory of mind* är en social kognitiv förmåga medan *förantaganden* beskriver hur *theory of mind* tar sig *språkligt uttryck*. Från denna del av ramverket har en delaspekt valts ut nämligen **Informationskvalitet**, dvs hur pass informativt barnets *verbala* budskap är.

Är budskapet informativt, vagt, tvetydigt eller övertydligt? Ger barnet för mycket eller för lite information till lyssnaren? Är nya referenter/ny information tydligt etablerade för lyssnaren?

För att kunna bedöma **informationskvalitet** krävs att barnet har nått en viss språklig nivå och talar i meningar. Arbetsgruppen bestämde därför att denna aspekt bedöms hos de barn som har uppnått en språklig utvecklingsnivå motsvarande minst ca 3 års ålder. Redan vid ungefär 3 års ålder klarar typiskt utvecklade barn relativt väl att ge rätt mängd information till lyssnaren, även om förmågan är långt ifrån färdigutvecklad.

Den andra delaspekten under området *förantaganden* är **budskapets anpassning till den sociala kontexten**, d.v.s. om barnet kan anpassa sitt språkliga uttryck till olika kommunikationspartners. Eftersom denna aspekt är svår att observera i en bedömningssituation hos logoped har vi inte tagit med den i formuläret. Även *inferens*, d.v.s. förmågan att dra slutsatser utifrån sammanhanget eller att förstå det underförstådda, faller under denna del av ramverket. Förståelseaspekten är dock inte i fokus i ramverket och arbetsgruppen har därför inte tagit upp det i formuläret.

Organisation av samtal och berättande handlar om barnets förmåga att fungera i och bidra till det pågående samtalet (konversation och/eller berättande), d.v.s. barnets förmåga att fungera både i rollen som talare och lyssnare och att växla däremellan. Samtalsparterna måste adressera varandra, enas om ett samtalsämne och turas om att utveckla detta, samt upptäcka och reparera missförstånd. Här finns tre aspekter att bedöma:

1. *Turtagning och dialogstruktur*, d.v.s. hur barnet fungerar som talare respektive lyssnare. Tar barnet egna kommunikativa initiativ? Ger det respons på samtalspartnerns kommunikativa initiativ? Klarar barnet att upprätthålla dialog över flera turer? Avbryter det ofta abrupt?

2. *Samtalsämne*, d.v.s. om barnet kan introducera, byta och avsluta ett samtalsämne adekvat; hålla "den röda tråden" och förmedla ett sammanhang; gör barnet "topic shifts" (ämnesbyten) på lämpliga ställen i dialogen eller förekommer det "topic drift" (ämnesglidning) (Bishop, 1997).
3. *Reparation av missförstånd*, d.v.s. om barnet upptäcker och reparerar missförstånd i en konversation. Förekommer självreparation? Begär barnet förtydliganden? Hur svarar barnet när samtalspartnern begär förtydligande? Använder barnet omskrivningar eller tar barnet hjälp av gester?

Även för bedömning av **organisation av samtal och berättande** krävs att barnet har nått en viss språklig nivå och talar i meningar. Denna del bedöms därför hos de barn som har uppnått en språklig utvecklingsnivå motsvarande minst 3 års ålder. Utifrån typisk utveckling av pragmatisk förmåga kan sägas att vid ca 2 års ålder börjar barn klara att hålla fast vid ett bestämt samtalsämne när det talar med en vuxen. Vid ca 3 års ålder klarar barn ofta att delta i något längre dialoger över fler än bara några få turer, särskilt om man talar om något som barnet finner motiverande. Vid 4 år är barn relativt skickliga på turtagning och kan förutsäga avslut av en tur eftersom de ofta avbryter vid relevanta övergångar mellan turer. Vid 5 års ålder kan många barn upprätthålla ett samtalsämne över ett dussintal turer om de är intresserade.

När det gäller **reparation av missförstånd** är repetition den vanligaste strategin för att förtydliga vid 3-5 års ålder och barnet söker själv ofta förtydliganden på ospecifika sätt (t. ex. "va?"). Förmågan utvecklas allt mer upp mot skolåren, men repetition är den dominerande strategin upp i lågstadieåldern.

Generella kommentarer

Som nämndes i inledningen påverkar kontexten barnets pragmatiska beteenden och det hade kanske därför varit mer optimalt om observationen av barnets pragmatiska förmåga hade skett utifrån bestämda uppgifter och förutbestämt material. Att utarbeta en sådan standardiserad situation låg dock utanför arbetsgruppens möjligheter. Karolinskas pragmatikbedömningsformulär är ett försök att trots detta öka systematiken med vilken den kliniska observationen av barnets pragmatiska förmåga görs. Man måste förstås vara ödmjuk inför skillnader i beteende som kan bero på kulturella variationer. Vid bedömning av pragmatisk förmåga hos barn med en annan kulturell bakgrund är arbetsgruppens förslag att en intervju görs med vårdnadshavare för att försöka få reda på om skillnader finns.

Vår förhoppning är att Karolinskas pragmatikbedömningsformulär kommer till användning och kan hjälpa logopederna att bättre systematisera den kliniska bedömningen av barns pragmatiska förmåga.

Stockholm i december 2014

Logopederna verksamma vid VO barnspråk, Karolinska Universitetssjukhuset Lisen Kjellmer, Ph.D. (författare till manualen), Päivikki Aarne, Matilda Axelsson, Julia Backman-Palm, Fritjof Norrelgen Ph.D., Madelen Snickars, Ellinor Strandberg och Barbara Zetterqvist.

Eventuella kommentarer eller förslag till ändringar av formulären kan skickas till ellinor.strandberg@karolinska.se

Litteratur

- Adams, C. (2002). Practitioner review: The assessment of language pragmatics. *Journal of Child Psychology & Psychiatry & Allied Disciplines*, 43(8), 973-987.
- Bishop, D. V. M. (1997). *Uncommon understanding: Development and disorders of language comprehension in children*. East Sussex: Psychology Press.
- Dewart, H., & Summers, S. (1995). *The pragmatics profile of everyday communication skills in children - revised edition*. Windsor, U.K.: NFER-Nelson.
- Fyrberg, Å., & Marchioni, M. (2005). *Kartläggning och behandling av kommunikationsstörningar hos barn och ungdomar med förvärvade hjärnskador*. Vällingby, Sweden: Hjälpmedelsinstitutet.
- Hyter, Y. (2007). Pragmatic language assessment: A pragmatics-as-social practice model. *Topics in Language Disorders*, 27(2), 128-145.
- Leinonen, E., Letts, C., & Rae Smith, B. (2000). *Children's pragmatic communication difficulties*. London, England: Whurr Publishers.
- Nettelblatt, U., & Salameh, E-K. (2013). *Språkutveckling och språkstörning hos barn: Pragmatik - teorier, utveckling och svårigheter*. Lund, Sweden: Studentlitteratur AB.
- Prutting, C. A. (1982). Pragmatics as social competence. *Journal of Speech and Hearing Disorders*, 47(2), 123-134.
- Ramberg, C., Ehlers, S., Nydén, A., Johansson, M., & Gillberg, C. (1996). Language and pragmatic functions in school-age children on the autism spectrum. A comparative study of 55 boys. *European Journal of Disorders of Communication*, 31, 387-414.
- Roth, F. P., & Spekman, N. J. (1984). Assessing the pragmatic abilities of children: Part 1. Organizational framework and assessment parameters. *Journal of Speech and Hearing Disorders*, 49, 2-11.